

O PRAVINI PROBLEMIKA HRVATSKOGA PRAVOPISA

Dolgor Brozović

Ovaj prilog objavljen je (ali pod naslovom "Odbacimo novosadska nametanja pravopisu!") u *Obzoru*, subotnjem prilogu *Večernjega lista* (23. X. 2004., str. 62.–63.). Ovdje su uz malobrojne sitne izmjene dodane samo bilješke ispod teksta.

Za pisanje bilo kojega jezika potreban je odgovor na dva pitanja: prvo, izbor odgovarajuće grafije (slovopisa), drugo, izbor odgovarajuće ortografije (pravopisa).

Pri izboru grafije odlučuje se (uz možebitne tradicije) koja će slova, u okviru prihvaćenoga pisma, ili kombinacije slova predstavljati pojedine glasove i eventualno pod kojim uvjetima. Primjerice, u talijanskome *ca, co, cu = ka, ko, ku*, ali *ce = če*, a *ci* kadkad *či*, katkad samo *č*, ili *scia = ša*, a *sci = ši*. Takva grafija nije glasovna, a glasovne su grafije one u kojima pojedina slova (ili redovito isti dvoslovi) uvijek ili gotovo uvijek označuju iste glasove. Hrvatska je grafija gotovo glasovna, uz iznimku dvoslovâ *dž, lj, nj* (katkad)¹, dviju funkcija slova *r* i dvostruke vrijednosti troslova *ije*.²

Ortografije se zasnivaju na nekom od 6–7 pravopisnih načela,³ od kojih su dva osnovna, fonološko i morfonološko.

Po fonološkome se načelu bilježe glasovi koji se stvarno izgovaraju, npr. *vrabac*, genitiv *vrapca*, ili *otkloniti*, a po morfonološkome se načelu bilježe glasovi iz osnovnih dijelova riječi, npr. *vrabac, vrabca, odkloniti*. Naivno je i neozbiljno raspravljati koje je načelo bolje (kako se često raspravlja), jer za tzv. neprozirne jezike kao što su francuski ili ruski fonološko bi načelo bilo potpun, beznadan promašaj, a za tzv. prozirne jezike kao što su hrvatski⁴ ili latinski, morfonološko bi načelo bilo posve suvišnim opterećenjem (zato su Rimljani, uz *scribio, scribere*, pisali *scripsi, scriptum*, a ne **scribsi, *scribtum*). No većina jezika nije ni izrazito prozirna ni izrazito neprozirna, i zato su ortografije u tom pogledu obično miješane.

¹ U izrazima "Nadžak-babe nadžive muževe" i "Izvanjezično njegovanje standarda" dvoslovi *dž* i *nj* imaju dvije različite glasovne vrijednosti.

² U izrazu "Nijedan nije vrijedan" prva su dva troslova *ije* dvosložna, treći je redovito jednosložan dvoglasnik i samo iznimno dvosložan kao poetizam.

³ Fonetsko, fonološko, morfonološko, etimološko (korijensko), historijsko (povijesno), ideografsko. (Oprez: ideografsko pravopisno načelo nema veze s ideografskim pismom.)

⁴ Osnova *vod-* i u neprozirnom ruskome i u prozirnom hrvatskome znači isto, ono što kemičari pišu H_2O . Ali u hrvatskome u bilo kojem padežu imenica *voda* i u bilo kojoj izvedenici ili složenici (*vodeni, vodovod, vodonoša* i sl.) ostaju uvijek glasovi *v+o+d* (mijenjaju se samo naglasci, no pismo to uglavnom ne bilježi), a u ruskome ostaje doduše uvijek početni *v-*, ali vokal je čas *o*, čas *a*, čas poluglas, a onda slijedi ili tvrdi ili umekšani *d* i u genitivu množine *t* (*вод = vot*).

U hrvatskoj se pismenosti do preporoda miješalo fonološko i morfonološko načelo u raznim omjerima,⁵ a naši su "ilirski" preporoditelji kao svjesni slavofili prihvatili morfonološko načelo po češkom i ruskom uzoru. Takav morfonološki pravopis, često nazivan pogrješno korijenskim (etimološko ili korijensko načelo nešto je posve drugo), danas brane kao rodoljubno hrvatski pravopis pojedini zagovornici koji inače sigurno nisu baš neki slavofili. U svakom slučaju, stvar je prilično zabavna. No diletantizam je, na žalost, u svakoj struci neizbježan.

Hrvatski fonološki pravopis, ispravljajući "ilirsku" zastranjenja, uveo je dr. Ivan Broz 1892. u knjizi *Hrvatski pravopis*, i taj se pravopis, uz dva kraća preki- da i uz neke intervencije, uglavnom u pojedinostima (ali katkad principijelnima), održao kod Hrvata sve do danas.⁶

Brozov je pravopis odgovarao prirodi hrvatskoga jezika, no kako su tada bili u Hrvatskoj na vlasti mađaroni, zapravo ujedno i Srbohrvati poput Tome Maretića, Broz je u svom pravopisu napravio zbog njih i neke manje ustupke maretićevcima. No Broz je umro već 1893. i njegov pravopis do VI. izdanja 1915. izdaje Dragutin Boranić kao Broz–Boranićev *Hrvatski pravopis* (čuva se dakle i Brozovo ime i hrvatski atribut u naslovu).

Nakon I. svjetskog rata Boranić izdaje 1921. neznatno izmijenjen Brozov pravopis kao I. izdanje pod svojim imenom i s novim naslovom.⁷ Od 1921. do 1951. izašlo je 10 (točnije 11) izdanja Boranićeva (zapravo Broz–Boranićeva) pravopisa. Boranić je bio pomalo oportunist i postepeno je, iako ponekad i očito protiv prave volje, popuštao pod beogradskim pritiscima i preuzimao neke pojedinosti iz srpskoga, također fonološkog, pravopisa u verziji koju je obnovio Aleksandar Belić. No prvo pogledajmo što se sve događalo s Boranićevim pravopisima u 40 godina između 1921. i 1951.

Pozabavimo se najprije s dvama već spomenutim prekidima, koji su oba bili zapravo tek djelomice u uporabi.

Prvi prekid nastupa kada nakon uvođenja tzv. šestojanuarske diktature beogradski ministar prosvjete Maksimović (zvan Boža Kundak) izdaje 1929. *Pravopisno uputstvo*, obvezatno za sve škole u Kraljevini, a predstavljalo je zapravo Belićev pravopis. Sam Boranić prihvaća prisilu i od 1930. do 1937. izdaje pod svojim imenom tri izdanja u skladu s Maksimovićevim *Uputstvom*.⁸ Ta su izdanja

⁵ Ovisno o pismu (glagoljica, bosančica, latinica), o naobrazbi pisca, o originalnom pisanju, prepisivanju ili prevodenju, o znanjima drugih jezika i o osobnim idejama, itd.

⁶ Brozov pravopis, posve opravdano, nije dosljedno fonološki: ne provode se glasovne promjene između riječi (iz kuće, kod kuće, ne *is kuće, *kot kuće, *d* se ne asimilira ispred *s, š, c, č, ć*, i još ponešta.

⁷ Naslov *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*.

⁸ U Boranićevim šestojanuarskim izdanjima (1934. i 1937., ne i 1930.) naslov je *Pravopis hrvatskosrpskoga jezika*.

u Hrvatskoj primjenjivali samo oni koji su to službeno morali, a svi su se ostali služili prethodnim Boranićevim (Broz–Boranićevim) izdanjima. No i sam je Boranić bio sretan kada je Banovina Hrvatska odmah po uspostavi ukinula 1939. Maksimovićevu reformu pa se odmah vraća starim koncepcijama te za trajanja Banovine objavljuje još dva svoja izdanja.

Drugi je djelomični prekid nastao u doba II. svjetskog rata. Satelitska NDH obnavlja 1942./1943. predbrozovski morfonološki pravopis (pod nazivom “korienski”).⁹ No on se upotrebljavao samo na okupiranim područjima, a za slobodni teritorij hrvatski ratni parlament ZAVNOH prihvaća na III. zasjedanju u Topuskome 1944. Boranićev (banovinski) pravopis. Nakon oslobođenja izlaze još dva izdanja Boranićeva pravopisa, 1947. i 1951. No tada nastaju nove pravopisne neprilike.

Početak 50-ih godina Hrvatsko filološko društvo (HFD) organizira komisiju za modernizaciju i dopunu Brozova odnosno Broz–Boranićeva pravopisa i za uklanjanje svega nametnutoga u više od pol stoljeća. No tada već jačaju unitarističke snage, pa da spriječe akciju HFD-a, organiziraju koncem 1954. takozvani “novosadski dogovor” srpskih i hrvatskih jezikoslovaca u organizaciji Matice srpske. Jednom od posljedica toga “dogovora” bio je i zajednički srpskohrvatski pravopis iz 1970., obično zvan novosadskim, koji je bio, deklarativno, sinteza Belićeva i Boranićeva pravopisa.¹⁰ Negativne su se posljedice ubrzo pokazale, što je dovelo do odbacivanja i novosadskog “dogovora” i novosadskog pravopisa u poznatoj Deklaraciji o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika iz 1967. i u doba Hrvatskog proljeća 1970./71. Na to oboje odgovorile su velikosrpske i unitarističke snage drastičnim terorom i progonima, što su komunističke vlasti tek postupno i djelomično stišale.¹¹ No u Hrvatskoj više nije bio nikakav pravopis na snazi, unitaristi ipak nisu uspjeli obnoviti novosadski pravopis, usprkos svemu.

Takva je situacija dugo trajala i prosvjetne su vlasti željele nekakvo rješenje koje bi bar djelomično zadovoljilo obje strane, no takva rješenja nije bilo. Nije uspio ni pokušaj Vladimira Anića i Josipa Silića s *Pravopisnim priručnikom hrvatskoga ili srpskoga jezika* iz 1986., u kojem je bila uklonjena novosadska frazeologija bratstva i jedinstva, ali su ostala novosadska odstupanja od hrvatske pravopisne tradicije. Ni kasnija tri izdanja toga pravopisa, jedno objavljeno pod hr-

⁹ U endehaškom “korienskom” pravopisu imamo *glasha* (umjesto *glazba*), sa *s* prema obliku *glas*, što je po morfonološkome načelu, ali imamo *izba*, što je fonološki (i morfonološki) oblik, no korijenski bi to bilo *istba*, za što nema nikakva uporišta u suvremenome jeziku i u suvremenoj jezičnoj svijesti.

¹⁰ “Kompromisi” su pravljani (ili glumljeni) u sitnicama, ali u bitnim su pitanjima bila Belićeva rješenja, uključujući i najuočljivije *neću* umjesto *ne ću*.

¹¹ Uz domaći velikosrpski unitarizam postojao je i svjetski antietnički marksistički unitarizam, u jugoslavensko doba često (i ne uvijek dovoljno prikriveno) iskorištavan od onog prvoga.

vatskim imenom u neovisnoj državi, nisu u tom pogledu bitno bolja. Ono što nam zaista treba, bar u osnovnim crtama, nalazimo u troautorskom *Hrvatskom pravopisu* Babića–Finke–Moguša iz 1971., koji je nakon barbarske likvidacije Hrvatskoga proljeća završio u starom papiru.¹² U neovisnoj Hrvatskoj izašlo je već nekoliko postupno usavršavanih i upotpunjavanih izdanja toga pravopisa. S raznih strana i iz raznih razloga bilo je u medijima, osobito nakon god. 2000. mnogo neutemeljenih kritika toga troautorskog pravopisa, a u jednoj se čak tvrdilo da su “Babić–Finka–Moguš sa svojim četvrtim, osobito petim izdanjem, sve više išli prema etimološkome, dakle prema preživjelome pravopisanju”. To je, naravno, laž, ali i pomalo politička kleveta.¹³

Hrvatska je grafija više-manje riješena već za preporoda,¹⁴ a ortografiju je riješio Broz i sada je još potrebno samo ukloniti nametnute izmjene, uz neophodne dopune i modernizaciju.¹⁵ Osvrnuo bih se samo na četiri pitanja s najuočljivijim iskrivljavanjima Brozove verzije. To je pisanje *neću* umjesto *ne ću*, uklanjanje svih primjera s tzv. pokrivenim *rj* (*strelica*, *pogreška* umjesto *strjelica*, *pogrješka*) i primjerâ s pisanjem *tc*, *dc*, i na koncu, nasilna zamjena oblika *šport* oblikom *sport*.

Protivnici uklanjanja svih nametanja Boraniću i novosadskih izmjena hrvatskih tradicija katkad se pozivaju na znanost, što je, naravno, neutemeljeno, ali najčešće govore o navici na novosadsko pisanje. No to nije ozbiljan argument – svagdje je na svijetu bilo teškoća s privikavanjem na promjene i modernizacije raznih pravopisa, a i očevi i djedovi današnjih “komotnih” protivnika ispravljanju nasilja morali su privikavati na pisanje *neću* umjesto *ne ću* i *sport* umjesto *šport* i sl. Što se tiče *športa*, ostali narodi govore (ili i pišu) ili *šport* i *štrajk* (kakva je i hrvatska tradicija), ili *sport* i *strajk*, no jedan ima *štrajk* ali *sport*, što se onda nametalo i nama. O ružnim postupcima u nametanju oblika *sport* pisala je Nataša Bašić u 2. broju 47. godišta časopisa *Jezik* (1999.–2000.).

O današnjim sporovima govorit će se i u budućnosti, ali ne kao o sukobu komotnih navika i prihvaćanja određenih promjena, nego kao o sporu o prihvaćanju ili odbacivanju novosadskih nametanja hrvatskomu pravopisanju.¹⁶

¹² Prema jednom od više spašenih primjeraka izašla su u Londonu (u nekoliko verzija) dva izdanja toga pravopisa iz 1971.. 1972.. 1984.

¹³ Kleveta, jer se diskretno sugerira veza s ustaštvom (koje je, objektivno, za ostali svijet, dio svjetske osovinske ratne grupacije).

¹⁴ Možda bi se mogle neke pojedinosti i usavršiti, i to diskretno, ali pitanje je ima li ta problematika danas praktičnu vrijednost.

¹⁵ Za Banovine su Franjo Cipra, Petar Guberina i Kruno Krstić pokušali izvesti takav posao (slično i HFD prije Novoga Sada), ali endehaške su to vlasti grubo spriječile. Očuvani (nepotpun) rukopis objavljen je tek 1998.

¹⁶ Zato se pobrinimo već danas kakva će biti buduća povijest.

Sažetak

Dalibor Brozović, sveuč. prof. u miru, Zagreb

UDK 811.163.42-26:81'35, stručni članak

Primljen 3. studenoga 2004., prihvaćen za tisak 9. studenoga 2004.

On Actual Problems of Croatian Orthography

Phonological orthography, introduced already in 1892 by Ivan Broz, corresponds with almost all features of the nature of the standard Croatian language. Later, for a number of decades, various unitarian ("Serbo-Croatian") solutions were being forced upon Broz's (Broz-Boranić's) Orthography. This culminated in the so-called Novi Sad Orthography, published in 1960. It is our principal present-day linguistic task to free the Croatian phonological orthography from all solutions that had been imposed upon it.

PRAVOPISNI RAT

Komentirana bibliografija publikeističkih članaka
o hrvatskom pravopisu objavljenih u 2000. i 2001. godini

Stjepan Babić, Aneta Bašić i Slobodan Ham

99. I. Rodić, Na tragu hrvatske jezične tradicije, podnaslov: Onima koji pljuju po najnovijem izdanju Hrvatskoga pravopisa autora Babića, Finke i Moguša bolje bi bilo da budu iskreni do kraja pa da kažu kako im je miliji Novi Sad i novosadski pravopis nego Zagreb i hrvatska jezična tradicija – poručio akademik Dalibor Brozović, ŠN,¹ 13. veljače 2001., str. 5.

Još jedan u nizu izvješća s predstavljanja petoga izdanja Hrvatskoga pravopisa, pohvalnih i prijateljskih. Autor napominje o najvažnijim izjavama predstavljača, D. Maderića, S. Babića, M. Moguša i D. Brozovića (uglavnom već spominjanim u prethodnim takvim izvješćima, vidi: **77.–81.**), članak započinje podatkom o posjećenosti predstavljanju:

“Ne pami se kada je u Zagrebu, a vjerojatno i u cijeloj Hrvatskoj, toliko ljudi nazočilo predstavljanju jedne knjige kao što je to bio slučaj s predstavljanjem Hrvatskoga pravopisa...

- Medijska pozornost koju je ova knjiga izazvala proteklih dana učinila ju je zanimljivom i onima koji s pravopisom nemaju nikakve veze...”

Šteta što nitko od novinara nije posjećenost predstavljanju petoga izdanja povezao s činjenicom da je Zagreb na taj način javno i jasno dao podršku Hrvatskomu pravo-

¹ Upotrijebljene su ove kratice: F – Fokus, FT – Feral Tribune, G – Globus, GS – Glas Slavonije, HN – Hrvatske novine, HS – Hrvatsko slovo, J – Jezik, JL – Jutarnji list, N – Nacional, NBL – Novi Brodski list, ND – Nedjeljna Dalmacija, NL – Novi list, O – Obzor, R – Republika (novine), SD – Slobodna Dalmacija, ŠN – Školske novine, V – Vijenac, Vj. – Vjesnik, VL – Večernji list, Z – Zarez.